

על כבוד, נקמה ו...סוס

בנימין אלטשול

קריאת המגילה. המצב הולך ומסתבך, המן נישא מעל כל השרים, מרדכי בלבוש שק, הגזירה יצאה מלפני המלך "ובְּכַל מְדִינָה וּמְדִינָה מְקוֹם אֲשֶׁר דָּבַר הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ מְגִיעַ אֶבֶל גְּדוֹל לְיְהוּדִים וְצוּם וּבְכִי וּמְסֻפָּד שֶׁק וְאֶפְרַיִם יֵצֵעַ לְרַבִּים"¹. ואז מגיע המפנה בעלילה. "בְּלֵילָה הַהוּא נִדְּדָה שְׁנַת הַמֶּלֶךְ..."². בין אם נסביר כפשוטו שנדדה שנתו של אחשוורוש, ובין אם נסביר כפי המדרש: "בלילה ההוא נדדה שנת המלך, אמר רבי תנחום: נדדה שנת מלכו של עולם"³ - משהו השתנה באותו לילה. יש המחלקים את המגילה לשניים, מפרק א' עד פרק ה' - עליית המן, צרות וגזירות על ישראל, ופרקים ו' עד י' עליית מרדכי, מפלת המן, ביטול הגזירה והצלת ישראל.

ברם, אם נסתכל במבט כולל יותר על מיקומו של פרק ו' ועל תוכנו, אפשר לשים לב שפרק זה קצת "מיותר". על מה מדובר שם? המלך גילה שהוא חייב טובה למרדכי, המן "במקרה" היה באזור והוא נתבקש על ידי אחשוורוש להרכיב את מרדכי על הסוס ולצעוק לפניו "ככה יעשה לאיש...". האירוע המביך (לשני הצדדים) מסתיים, וכולם חוזרים לשגרה: "וַיֵּשֶׁב מְרֹדֶכִי אֶל שַׁעַר הַמֶּלֶךְ וְהָמָן נִדְּחָף אֶל פִּיתוֹ..."⁴. מעל פני השטח שום דבר לא משתנה. המן חוזר הביתה, מרדכי חוזר לשער ועולם כמנהגו נוהג. אם נגזור את פרק, נשים אותו רגע בצד ונקרא את המגילה בלי הפרק הזה, נראה ששום דבר לא משתנה בעלילה. פרק ה' מסתיים בהזמנה של המן למשתה הראשון של אסתר ופרק ז' מתחיל באותו משתה. אז מה תרומתו של פרק ו' לעלילת המגילה? מה משמעות ההרכבה על הסוס והתהלוכה?

לפתרון שאלה זו הועלו כמה הצעות. כל אחת מן ההצעות מציעה כיוון שונה וגישה חדשה. בדברים הבאים אנסה לעמוד על ארבע גישות לפתרון העניין ועל משמעותן.

סירוב פקודה

הרב מרדכי סבתו במאמרו "משגיא לגויים ויאבדם"⁵ מסביר שבמהלך המגילה ישנם שתי ציווים ישירים של אחשוורוש. האחד: "וְכָל עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ פְּרָעִים וּמְשֻׁתְּחוּיִם לְהָמָן כִּי יֵבֹאוּ לֹא הַמֶּלֶךְ"⁶, והשני: "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהָמָן מֵהָרָקָה אֶת הַלְבוּשׁ וְאֶת הַסּוּס כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ וַעֲשֵׂה כִּן

¹ אסתר ד, ג.

² שם ו, א.

³ מגילה ט"ו ע"ב.

⁴ אסתר ו, יב.

⁵ מתוך הספר "הדסה היא אסתר".

⁶ אסתר ג, ב.

למרדכי. בציווי הראשון מרדכי "לא יִכְרַע וְלֹא יִשְׁתַּחֲוֶה". מרדכי נשאר נאמן לעקרונות שלו. הוא לא משתחוה ויהי מה, הוא לא נכנע להשפלה. גם אם המלך ציווה. לעומת זאת, המן "וַיִּקַּח הַמֶּלֶךְ אֶת הַלְבוּשׁ וְאֶת הַסּוּס וַיִּלְבַּשׁ אֶת מְרֻדְכֵי וַיַּרְכִּיבֵהוּ בְּחֹב הָעֵיר וַיִּקְרָא לְפָנָיו כָּכָה יַעֲשֶׂה לְאִישׁ אֲשֶׁר הִמְלִיךְ חֲפִץ בִּיקְרוֹ"⁷. המן נכנע לצו המלך ומקבל על עצמו את ההשפלה.

לפיכך תרומתו של מעשה הסוס (פרק ו') הוא להיות אנטיזה לסיפור של אי ההשתחוות של מרדכי. להראות עד כמה מרדכי נאמן לעקרונותיו ולאמונתו. לעומתו המן, מתגלה כאדם ללא עקרונות וערכים, עושה מה שאומרים לו, אדם ללא "עמוד שדרה".

בגישה זו ישנם שני קשיים. הראשון הוא, שההוראה להשתחוות להמן היתה כללית לכל העם ואילו ההוראה של המלך להמן לקחת את מרדכי, היתה הוראה ישירה פנים מול פנים. להוראה כזו איש לא יעז לזרז פקודה. הקושי השני הוא, שעל פי המפרשים מרדכי לא השתחוה, כי המן חקק על עצמו צורת צלם של עבודה זרה (מדרש, אבן עזרא) או עשה את עצמו לאלוה ממש (רש"י). מרדכי לא משתחוה לעבודה זרה, בלי שום קשר להמן.

נקמה כפולה

הרב מרדכי ברויאר בספר "פרקי מועדות"⁸ מחלק את המגילה לשני מישורים מקבילים. הראשון הוא העימות בין מרדכי להמן. המישור השני הוא העימות בין אסתר לאחשוורוש. העימות בין מרדכי להמן מבטא את העימות הרוחני הנצחי בין ישראל לעמלק. לעומת זאת, העימות של אסתר ואחשוורוש זהו המאבק הפיזי של עם ישראל בכל דור ודור. הרב ברויאר מסביר שכל ציר עימות מורכב מעליות, ירידות ונקמה. בציר של אסתר ואחשוורוש (המאבק הפיזי) יש ירידה – גזירת השמד, עליה – ביטול הגזירה, והנקמה – המלחמה בפרק ט'. כך גם בציר העימות בין המן למרדכי (המאבק הרוחני), ישנה עליה – כתיבת מרדכי בספר הזיכרונות, ירידה – גידולו של המן ושימתו מעל כל השרים, ונקמה – סיפור הסוס. על פי חלוקה זו ניתן לראות שסיפור הסוס הוא חלק בלתי נפרד מהעלילה. בלעדיו ציר העימות בין המן למרדכי לא היה שלם, כי היה חסר בו את מרכיב הנקמה.

ניתן להקשות על כך, שבציר העימות בין אסתר לאחשוורוש מרכיב הנקמה בולט ומודגש: "וְלִהְיוֹת הַיְהוּדִים עֲתִידִים לַיּוֹם הַזֶּה לְהִנָּקֵם מֵאֲבִיבֵיהֶם"⁹. לעומת זאת, מרכיב הנקמה בציר העימות בין המן למרדכי אינו מפורש ומוכרח בפסוקים. ועוד ניתן להקשות, שבציר העימות שבין אחשוורוש לאסתר

⁷ שם ו, יא.
⁸ עמוד 600.
⁹ אסתר ח, יג.

יש עליה ואחר כך ירידה כדרך הטבע, ואילו ציר העימות בין המן למרדכי מתחיל בירידה ואז באה העליה אז מה הצורך בנקמה?

למי יש יותר כבוד

הרב יגאל אריאל בספר "מור והדס"¹⁰ מסביר שבלי מעשה הסוס המגילה לא היתה שלימה. מטרת המגילה היא לא רק להראות את ביטול הגזירה, ההצלה של היהודים ותליית המן, אלא גם להראות הכרעה עקרונית וברורה. התגברות מחלטת של הטוב על הרע. "נהפוך הוא" ממש, בכל המישורים. מרדכי מטבעו היה בורח מן הכבוד ומן הממון. כמו שכותב המדרש על קהלת: "מרדכי - עד שלא באתה לו גדולה (אסתר ב') ומרדכי יושב בשער המלך, וכשבאת לו גדולה (אסתר ו') וישב מרדכי אל שער המלך"¹¹ כל הכבוד והגדולה הם לא בשבילו. לעומת זאת, המן היה רודף כבוד ובצע. כולם משתחוים לו, והוא עצמו מספר על כבודו: "וַיִּסְפַּר לְהֵם הַמֶּן אֶת כְּבוֹד עֲשָׂרוֹ וְרַב בְּנָיו וְאֵת כָּל אֲשֶׁר גָּדְלוֹ הַמֶּלֶךְ וְאֵת אֲשֶׁר נִשְׂאוֹ עַל הַשָּׁרִים וְעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ"¹². כדי להשלים את המהפך לא די בחיסולו של המן אלא צריך גם לגדל את מרדכי. לא רק מבחינת התפקיד אלא גם להעביר אליו את עושרו, כבודו וביתו של המן. לכן מרדכי מורכב על הסוס לעיני כל ומובל דווקא על ידי המן. כדי להראות לכולם שה"נהפוך הוא" פועל בכל המישורים. וכמאמר הגמרא בעירובין (י"ג ע"ב): "שכל המשפיל עצמו הקדוש ברוך הוא מגביהו, וכל המגביה עצמו הקדוש ברוך הוא משפילו. כל המחזר על הגדולה - גדולה בורחת ממנו, וכל הבורח מן הגדולה - גדולה מחזרת אחריו". וגם על פירוש זה אפשר להקשות, שכדי להראות את כבודו של מרדכי, לא היה צורך בהרכבת מרדכי על הסוס: העובדה שביתו וכל רכושו של המן ניתן למרדכי בפרק ח', מבטאת את הכבוד באופן הטוב ביותר.

אל תסתכל בקנקן

הרב דוד הנשקה בספר "הדסה היא אסתר" מסביר שיש להסתכל על כל המגילה במבט קצת שונה מהמקובל. המגילה מתחילה בתיאור גדלותו ותפארתו של אחשוורוש: "בְּהִרְאֹתוֹ אֶת עֲשָׂר כְּבוֹד מְלָכוֹתוֹ וְאֵת יְקָר תְּפָאֲרַת גְּדוּלָּתוֹ... חוֹר כְּרֶפֶס וְתַכְלֵת אַחוּז בְּחֻבְלֵי בּוּץ וְאַרְגָּמָן עַל גְּלִילֵי כֶסֶף וְעֲמוּדֵי שֵׁשׁ מְטוֹת זָהָב וְכֶסֶף עַל רִצְפַת בֵּהַט וְשֵׁשׁ וְדָר וְסַחֲרָת. וְהַשָּׁקוֹת בְּכָלֵי זָהָב..."¹³. ובכך גם מסתיימת המגילה: "וַיִּשֶׂם הַמֶּלֶךְ אַחְשֻׁרוּשׁ מִסַּעַל הָאָרֶץ וְאֵיִי הַיָּם"¹⁴. המגילה פותחת ומסיימת בתפארת

¹⁰ עמוד 392.

¹¹ פרשה י' ד"ה א [ד] 'אם'.

¹² אסתר ה,יא.

¹³ אסתר א, ד - ה.

¹⁴ שם י, א.

מלכותו של אחשוורוש. זו היא המעטפת החיצונית. מבחון הכל נראה מפואר ומבריק אך מבפנים הכל רקוב. השחיתות, ההוללות וחוסר היציבות חוגגים. וכך, מי שהיה אהוב ומקורב למלך אתמול יכול בן לילה להפוך למושפל ונבזה - "מאיגרא רמא - לבירא עמיקתא". כי הכל עובד לפי "קריזות" של מלך מטורף שחונן מיין, נשים וסעודות לא מעניין אותו כלום. כך המן מוצא את עצמו רגע אחד מספר שתיים אחרי המלך ולמחרת מושפל. וכך גם מרדכי. היום הוא רוכב על הסוס בלבוש מלכות ומיד לאחר מכן הוא שוב לשער בשקו ותעניתו.

שנזכה לעמוד על עקרונותינו ואמונתנו גם במצבים קשים (כפירושו של הרב סבתו), לנקום את נקמתנו גם במישור הרוחני וגם במישור הפיזי (כפירושו של הרב ברויאר), שלא נסתנוור מן הכבוד המדומה של העולם הזה (כפירושו של הרב אריאל), ונהיה מובלים על ידי מנהיגות ראויה ונקיית כפיים (כפירושו של הרב הנשקה).

לְהַנְדִים הַיְתָה אֹרְחָה וְשִׁמְחָה וְשִׁשְׁן וְיָקָר.

ההשתדלות להגיע ל"עד דלא ידע"

W
M

בפורים בשחרית, מיד אחרי התפלה, שמעתי מפי מרן הרב זצ"ל:

אמר אחד מחכמי אומות העולם: אילו היה אלוקים מחזיק ביד אחת את החכמה וביד שניה את בקשת החכמה, והיה מציע לי לבחור באחת מהן, הייתי בוחר בשניה. היינו שבקשת החכמה, החתירה המתמדת להשגת החכמה, עדיפה מהחכמה עצמה.

אף אנו נאמר, המשיך הרב, על אותה ששנינו "חייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע", שההשתדלות בשמחת היום על ידי שתיית יין המשמח לבב אנוש, למעלה מן המידה הרגילה, ההשתדלות להגיע למצב של "עד דלא ידע", חשובה יותר ממעלת עד דלא ידע עצמה...

מועדי הראיה רנ"ד

W
M